

Geachte dames en heren, dank voor de uitnodiging om hier de onthulling van dit nieuwe gedenkmonument te mogen doen. Het is niet vaak dat in Amsterdam een nieuw monument voor slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog erbij komt. Ik ben dan ook trots als stadsdeelvoorzitter én als bewoner van Samenwerking dat dit monument er is.

Daarom spreek ik mijn dank en waardering uit voor het initiatiefcomité van Renee Sanders, Guus Luijters, Ido Abram en Dorine Winkels. En aan alle mensen die hebben bijgedragen, ruim driehonderd mensen hebben dat gedaan, waaruit de betrokkenheid blijkt. En ook dank aan Samenwerking voor hun bijdrage en hulp bij de totstandkoming. En ik ben blij dat wij als bestuurscommissie hebben kunnen bijdragen, via de inzet van onze gebiedsmakelaar en een bijdrage uit het budget voor bewonersinitiatieven.

Zoals ik zei, naast stadsdeelvoorzitter ben ik ook bewoner en “een kind van Samenwerking”. Ik speelde in wat wij het perkje noemden, het HARmoniehof, en een kleine bekentenis hier: ik heb daar ook gevoetbald, ondanks het bord dat er staat dat het niet mag...

Ik zeg dit omdat het lokale karakter en de betrokkenheid van de buurt bij dit monument van belang zijn bij het herdenken; ik kom daar straks op terug.

Maar eerst wil ik u de oorlogsgeschiedenis van een woning van Samenwerking schetsen. In de huizen van Samenwerking is veel gebeurd tijdens de tweede wereldoorlog. Ik vertel u daarom de geschiedenis van een huis op de Harmoniehof.

Grote moed, onderduikers, verraad, vermoord door de nazi's, en het overleven van deze gruwelijke tijd: alle vijf zijn verbonden met deze woning.

Het huis wordt per 1 september 1940 gehuurd door Elisabeth Bouten-Bergen en haar man Jacob Bouten. Heel gauw, op 28 november 1940 overlijdt Jacob.

Betty, zoals Elisabeth wordt genoemd, neemt al spoedig mensen in huis. Betty is fel anti-Duits en pro Joods.

-Kurt Schroeter*) komt in februari 1941 officieel als pensioengast in haar huis wonen. Hij is geboren in Berlijn en als vluchteling naar Nederland gekomen.

-Ook het echtpaar Gans met hun baby Tom Sebastiaan, die in juni 1944 is geboren, wonen bij Betty in huis. Baby Tom werd op het stadhuis geregistreerd onder de meisjesnaam van Betty, als Tom Bergen.

-En dan wonen er in ieder geval ook nog twee onderduik-kinderen bij Betty Bouten: Bertje en Jetje Hamburger, kinderen uit een Joods gezin uit Eindhoven.

Kurt Schroeter wordt opgepakt, onbekend is wanneer.

Op 28 juni 1944 worden alle andere bewoners van het huis gearresteerd en weggevoerd. Zij zijn verraden, waarschijnlijk door een vrouw, die in de buurt woont en die, zoals Betty na de oorlog schrijft: "geld aannam om Joden onder te brengen en later weer geld kreeg om ze te verraden".

Door de vermoorden van deze woning hier te noemen, gedenken wij allen, die bij Samenwerking woonden en toen de dood vonden:

*Kurt Schroeter, geboren 5 maart 1882 in Berlijn – overleden 31 januari 1944 in Auschwitz;

*Jacob Gans, geboren op 10 januari 1920 in Arnhem – overleden Bergen Belsen op 10 april 1945, 25 jaar oud;

*Celine Gans-Chits, geboren in Amsterdam op 2 oktober 1911- overleden in Schipkau 19 april 1945, 33 jaar oud;

*Tom Sebastiaan Gans, geboren in Amsterdam 16 juni 1944 – overleden in Bergen Belsen 1 september 1944, 2 maanden oud;

*Jetje Hamburger, geboren op 24 december 1943, waarschijnlijk in Eindhoven – overleden Bergen Belsen 7 oktober 1944, 9 maanden oud.

Maar ook de overlevenden kunnen wij gelukkig herdenken:

*Betty Bouten overleefde Vucht, Dachau en Ravensbrück.

Zij trof bij terugkomst haar woning aan de Harmoniehof geheel leeggehaald aan.

Er zijn enige brieven bewaard gebleven en het is opmerkelijk hoeveel veerkracht hieruit blijkt. Betty is later hertrouwd. Wanneer zij precies is overleden is niet bekend. Haar tweede man, de heer Jorissen is tot zijn overlijden in 1988 in de woning blijven wonen.

*Bertje Hamburger overleefde Theresienstadt. Hij was aan het eind van de oorlog 5 jaar en kon terugkeren naar zijn ouders, die gelukkig ook allebei de oorlog overleefden.

Bert woont nu in Israel. Door hem zijn we op het spoor van zijn zusje Jetje gekomen, die anders nooit een plek op dit monument had gehad. Ook heeft Bert Hamburger ons op het spoor van mevrouw Betty Boutens-Bergen gebracht: een onbekende bewoner van Samenwerking, die grote moed en durf heeft getoond.

Maar Betty Boutens zoekt u tevergeefs op het monument. Het monument bevat de slachtoffers van het naziregime, 169 mannen, vrouwen en kinderen, die in een woning van Samenwerking woonden en vermoord werden of zichzelf om het leven brachten.

Deze schets van één woning en de bewoners staat voor al die huizen waar de oorlog haar wonden heeft achtergelaten. In het begin sprak ik over het lokale karakter en de betrokkenheid van de buurt bij een monument. Daar wil ik iets meer over zeggen.

Het is namelijk mijn overtuiging dat om de herinnering levend te houden aan de verschrikkelijke en zwarte periode die de Tweede Wereldoorlog is geweest en aan al die mensen die toen hun leven hebben gegeven en verloren, juist dat lokale karakter en concrete plekken van belang zijn. En dat de persoonlijke verhalen daarbij het sterkst zijn om een voorstelling te kunnen maken.

Overigens ben ik van mening dat het letterlijk onvoorstelbaar is wat ik gedaan zou hebben in die tijd. Dat weet je alleen als je zelf voor de keuze komt te staan. Maar de omstandigheden, de afwegingen, de gevaren, de zorgen en de angsten, die moeten we blijven vertellen, herdenken en overdragen.

Daar zijn een heleboel goede initiatieven voor, waarvan ik er hier een paar wil noemen:

- Oorlog in mijn buurt, waar kinderen overlevenden uit hun eigen buurt interviewen. En daaraan gekoppeld: de Erfgoeddragers, die als de overlevenden er niet meer zijn (en dat zijn er steeds minder), hún verhalen levend houden en doorvertellen
- Het adopteren van oorlogsmonumenten door basisscholen in de buurt
- De posters een paar jaar terug van het 4-5 mei comité die bewoners achter de ramen konden hangen en waarop de bewoners die weggevoerd en vermoord zijn stonden

En dít monument, dat ons als bewoners en de bewoners van de toekomst laten zien wat er in ónze huizen is gebeurd. Want mijn reactie vanochtend, toen ik hier even al was, was mijn eigen huis opzoeken. En ontwerper Victor Levie haal ik graag hier aan. Hij zei toen “dan stap je toch heel anders de drempel over.”

(Overigens staat mijn huis er niet tussen)

En daarom, geachte dames en heren, wil ik nogmaals mijn dank uitspreken aan een ieder die dit gedenkmonument heeft mogelijk gemaakt. Ik ben een trotse stadsdeelvoorzitter en bewoner dat ik hier mag spreken en het monument mag onthullen.

Tot slot lees ik hier graag de tekst voor die bij het monument is geplaatst:

Herinner je de namen, dan leven zij voort.....

Gedenk de bewoners van huizen van de Coöperatieve Woningvereniging Samenwerking die tijdens de Tweede Wereldoorlog slachtoffer werden van het naziregime. Omgekomen als gevolg van oorlogshandelingen, door zelf een einde aan hun leven te maken, omdat ze in het verzet zaten of als Jood werden gedeporteerd en vermoord.

Gedenk!

*) Dit moet als Schröter worden uitgesproken, het staat echter overal geschreven als Schroeter. (dw)